

PROSTORSKI PODATKI VARSTVA KULTURNE DEDIŠČINE

mag. Ksenija Kovačec Naglič, Grega Žorž

Ministrstvo za kulturo

ksenija.kovacec@gov.si, grega.zorz@gov.si

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610504696_18

UDK: 719(497.4)

659.2:004:91(497.4)

IZVLEČEK

Prostorski podatki varstva kulturne dediščine

Prostorski podatki kulturne dediščine so pomemben segment varstva kulturne dediščine v Sloveniji. V tem prispevku so predstavljene spremembe, ki jih projekt celovite informacijske prenove eDediščina prinaša na področju procesov varstva kulturne dediščine ter nastajanja, vzdrževanja in distribucije prostorskih podatkov na Ministrstvu za kulturo.

KLJUČNE BESEDE

kulturna dediščina, varstvo kulturne dediščine, prostorsko načrtovanje, zgodovinske karte, državni prostorski podatki

ABSTRACT

Spatial data for the protection of cultural heritage

Spatial cultural heritage data represent an important segment of cultural heritage protection in Slovenia. This article presents the changes of the comprehensive information renovation project eDediščina brings to the field of cultural heritage protection and the creation, maintenance and distribution of spatial data at the Ministry of Culture.

KEY WORDS

cultural heritage, protection of cultural heritage, spatial planning, historical maps, national spatial data

1 Uvod

Kulturna dediščina v slovenskem prostoru ni izjema, ampak pravilo, praktično v vsem prostoru je treba varstvo kulturne dediščine vključevati v postopke načrtovanja prostora, presoje vplivov na okolje in gradnje.

Trenutno stanje prostorskih informacij in procesov na področju kulturne dediščine je nepopolno in ne dovolj transparentno, kar pomeni tudi veliko finančno tveganje za državo, občine in investitorje zaradi neustreznih prostorskih informacij na področju omejitve posegov v prostor z vidika kulturne dediščine.

V okviru projekta »Celovita informacijska podpora procesom varstva nepremične kulturne dediščine« oziroma krajše eDediščina, ki ga sofinancirata Evropska unija in Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo skupaj z Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS) in Slovenskim etnografskim muzejem (SEM) ter arheološko stroko, izdeluje, dopolnjuje in posodablja vsebino in procese na področju varstvenih režimov kulturne dediščine v prostoru z namenom, da zagotovi ustrezno pravno podlago za izvajanje postopkov eProstor (Ministrstva za okolje in prostor), hkrati pa tudi večjo preglednost in učinkovitost pri urejanju prostora, graditvi objektov in upravljanju nepremičnin (Projekt eDediščina 2020). V sklopu projekta eDediščina se vzpostavlja tudi odprti dostop do podatkov o kulturni dediščini in podporne kartografske vsebine, kot so zgodovinski zemljevidi Slovenije.

2 Informacijski sistem eDediščina

Cilj Informacijskega sistema eDediščina (ISeD) je omogočiti preglednost vodenja evidenc o nepremični in nesnovni kulturni dediščini ter arheoloških soglasij in raziskav. Podatki bodo dostopni na enem mestu, povezave na zunanje storitve pa bodo omogočale točnost in skladnost podatkov, kar bo omogočalo preglednost nad vso nepremično in nesnovno kulturno dediščino ter nad vsemi opravljenimi arheološkimi raziskavami (Celovita informacijska podpora procesom 2016).

Notranjim uporabnikom bo ISeD omogočil GIS funkcionalnosti v spletnem okolju. Hramba podatkov bo v *Oracle* podatkovni bazi, kjer uporabljamo razširitev *Oracle Spatial* oziroma SDO zapis geometrije, s čimer zagotavljamo shranjevanje, dostop, analiziranje in deljenje prostorskih podatkov ter povezovanje s programskimi rešitvami različnih ponudnikov (Kothuri, Godfrind in Beinat 2007).

Spletni urejevalnik geometrij je narejen v *ArcGIS Enterprise* okolju z uporabo *Web App Builder JavaScript* tehnologije, ki omogoča enostavno spletno izdelovanje spletnih prostorskih aplikacij (*Web AppBuilder* 2020). Izvajalec razvoja aplikacije ISeD je razvil programski dodatek, ki omogoča poln nadzor komunikacije med aplikativnim in GIS delom aplikacije.

Ministrstvo za javno upravo (MJU) upravlja z Državnim računalniškim oblakom (DRO), ki ga sestavlja infrastruktura, na kateri se izvajajo storitve, ki uporabljajo občutljive, osebne in druge podatke in jih država ne želi shranjevati zunaj svojega okolja (Državni računalniški oblak 2020). Del DRO je tudi *GeoHub-si* okolje, ki uporablja *Esri Enterprise* programsko rešitev ter nudi vsem državnim organom dostop do vseh dodatno razvitih vtičnikov ter s tem zmanjšuje stroške. Spletno urejanje geometrije bo nudilo preprosta orodja (iskanje, ustvarjanje novih geometrij ...) ter tudi za spletni GIS kompleksnejše operacije, kot so coniranje poligonov, topološko preverjanje in ustvarjanje novih območij kulturne dediščine na podlagi zemljiško katastrskega prikaza.

Skladno z zahtevami Arhiva Republike Slovenije bo ISeD zagotovil trajno hrambo prostorskih vektorskih podatkov v formatu GML (*Geography Markup Language*) (Enotne tehnološke zahteve 2020).

2.1 Register kulturne dediščine

Osnovni namen registra kulturne dediščine je informacijska podpora varstvu nepremične kulturne dediščine. Namenjen je tudi predstavljanju, raziskovanju, vzgoji, izobraževanju in razvijanju zavesti

javnosti o kulturni dediščini. Enotna identifikacija iz registra se uporablja v procesih pravnega in strokovnega varstva dediščine, pa tudi kot povezovalni element med različnimi sistemi na področju varstva dediščine ter z digitalnimi objekti (multimedijsko gradivo, načrti ...) o dediščini.

Register sestavljajo trije medsebojno povezani deli: register nepremične dediščine, register premične dediščine in register nesnovne dediščine. V njem se vodijo osnovni, varstveni in predstavitveni podatki o posameznih enotah dediščine. Zakon o varstvu kulturne dediščine (2008) določa, da z vpisom v register enota dediščine ne pridobi varstvenega režima. Ta se določa predvsem z razglasitvijo za kulturni spomenik ter z vključitvijo v varstvena območja dediščine, lahko pa tudi (priporočilno) z varstvom v prostorskih aktih (Zakon o varstvu ... 2008). Še vedno pa register ostaja osrednja zbirka podatkov o kulturni dediščini in osnova za vse druge evidence ter postopke na področju varstva kulturne dediščine.

2.2 Kulturni spomeniki

Nepremična dediščina, ki predstavlja izrazit dosežek ustvarjalnosti in je pomemben del prostora ali predstavlja vir za razumevanje zgodovinskih procesov, pojavov ter njihove povezanosti s sedanjo kulturo in prostorom, se lahko zaradi svojega izjemnega pomena za državo, pokrajino ali občino razglasi za kulturni spomenik. Z aktom o razglasitvi se določijo prostorski obseg in vrednote spomenika ter varstveni režim, lahko pa tudi vplivno območje in varstveni režim zanj. Podatki o razglasitvi se v registru hranijo v varstvenih podatkih (Zakon o varstvu ... 2008).

2.3 Varstvena območja dediščine

Varstvena območja dediščine (VOD) se določijo z namenom celostnega ohranjanja nepremične dediščine, preprečevanja njenega uničenja in ohranjanja njenih vrednot v prostoru na državni in lokalni ravni (Zakon o varstvu ... 2008). Čeprava jih predvideva že Zakon o varstvu kulturne dediščine (2008), jih Ministrstvo za kulturo vzpostavlja šele zdaj v okviru projekta eDediščina. Merila za določanje VOD-ov so predvsem skupen zgodovinski kontekst nepremične dediščine, sorodne morfološke značilnosti in vrednote dediščine v prostoru ter topografska enovitost. Vlada Republike Slovenije določi vrste VOD-ov ter varstvenih usmeritev in predpiše podrobnejša merila za njihovo vzpostavitev (Zakon o varstvu ... 2008). ZVKDS pripravi predlog za določitev VOD-ov na podlagi podatkov registra. Ministrstvo za kulturo zagotovi javno predstavitev in določi način dajanja mnenj in pripomb javnosti. Proces določitve VOD-jev se sklene s predpisom ministra za kulturo.

Osnovno izhodišče za določitev posameznega VOD-a je območje iz registra, dodatno pa uvajamo conacijo, ki bo omogočala večjo prilagodljivost določanja varstvenih usmeritev na nivoju najmanjše enote posameznega VOD-a. S tem bomo zagotovili, da so varstvene usmeritve določene konkretno za posamezne dele VOD-a in ne le splošno za celotno območje VOD-a, hkrati pa bodo cone omogočale določitev varstvenih usmeritev različnih vrst v kompleksnejših primerih. Lastniki bodo tako imeli bolj transparenten pregled nad svojo kulturno dediščino in boljše izkušnje upravljanja nepremičnine, ki je KD.

3 Posredovanje podatkov o kulturni dediščini uporabnikom

Ministrstvo za kulturo skladno z Zakonom o dostopu do informacij javnega značaja (2003) zagotavlja odprtost podatkov o kulturni dediščini in nudi javni vpogled, spletne servise ter spletno mesto za prevzem podatkov kulturne dediščine. Skladno s tem so tako na INSPIRE (<https://eprstor.gov.si/imps/srv/eng/catalog.search#/home>) in OPSI (<https://podatki.gov.si>) portalu objavljeni metapodatkovni opisi podatkov o kulturni dediščini. Po vzpostavitvi VOD-ov bodo temu prilagojeno prevzemanje podatkov in spletni servisi. Z zaključkom projekta eDediščina bo zaključena transformacija iz starega v nov državni koordinatni sistem in uskladitev atributnih podatkov z INSPIRE direktivo.

Ministrstvo za kulturo je prenovljena pregledovalnika kulturne dediščine objavilo leta 2018 na DRO-ju. Javnosti je na voljo spletni GIS pregledovalnik Register kulturne dediščine (<https://gisportal.gov.si/rkd>), ki vsebuje podatke registra nepremične in nesnovne kulturne dediščine, ter pregledovalnik Pravnih režimov varstva kulturne dediščine eVRD (<https://gisportal.gov.si/evrd>). Prvi je namenjen vpogledu v register za stroko in splošno javnost, drugi je namenjen upravljalcem prostora, prostorskim načrtovalcem in lastnikom kulturne dediščine. V pregledovalniku eVRD so dostopne tudi pravne podlage varstva – akti o razglasitvah kulturnih spomenikov lokalnega in državnega pomena ter povezave na Priročnik pravnih režimov varstva, ki jih je treba upoštevati pri pripravi planov in posegih v območja kulturne dediščine (2020).

Ministrstvo za kulturo je z informacijsko prenovno spremenilo tudi način posredovanja podatkov uporabnikom. Zdaj ni več treba izpolnjevati obrazca za naročilo podatkov. Uporabniki lahko koristijo dostop prek spletnih servisov ali prenosa podatkov.

Spletni servisi vsebujejo tako podatke registra kulturne dediščine kot tudi pravnih režimov varstva in so dostopni prek spletnega kartografskega servisa (*Web Map Service* – WMS) in objektnega spletnega strežnika (*Web Feature Service* – WFS), v starem (EPSG 3912) in novem državnem koordinatnem sistemu (EPSG 3794). Prenos podatkov eVRD zagotavljamo v standardnem formatu *shape* z uporabo *Esri ArcGIS Enterprise Sites* oziroma *ArcGIS Hub* rešitve (ArcGIS Hub 2020), povezava za prenos podatkov je dostopna tako na *INSPIRE* kot *OPSI* portalu.

4 Kartografske podlage

Za procese varstva nepremične kulturne dediščine sta uporaba in dostop do starejših prostorskih podatkov, ki so s strani preostalih javnih in gospodarskih panog večinoma smatrani kot zastareli, zelo pomembna. Starejši prostorski podatki omogočajo enkratni vpogled v razvoj prostora ter so nepogrešljivi pri spremljanju kulturne dediščine. Za učinkovito spremljanje razvoja kulturne dediščine v prostoru smo že pred začetkom projekta eDediščina na Ministrstvu za kulturo uporabljali digitaliziran in georeferenciran Franciscejski kataster Arhiva Republike Slovenije na lastni GIS strežniški infrastrukturi. V projektu eDediščina smo nabor zgodovinskih kartografskih podlag razširili in s tem povezali potrebe področja varstva kulturne dediščine, cilje projekta Odprti podatki Slovenije (OPSI) ter izzive institucij, ki hranijo tovrstno arhivsko kartografsko gradivo. Na Ministrstvu za kulturo smo uredili in pripravili kartografske zbirke, ki jih hranijo Narodna in univerzitetna knjižnica, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Zemljepisni muzej Geografskega inštituta Antone Melika ZRC SAZU. Od leta 2018 so tako na voljo:

- Specialne karte Avstro-Ogrske monarhije (1 : 75.000) v časovnem preseku med 1880 in 1914,
- Topografska karta Kraljevine Jugoslavije (1 : 25.000) iz 30. let 20. stoletja za območje Dravske banovine,
- Topografska karta Kraljevine Italije (1 : 25.000) iz 30. let 20. stoletja za območje Julijske krajine,
- Topografska karta Jugoslavije (1 : 50.000) iz 50. in 60. let 20. stoletja.

S tem smo strokovni in splošni javnosti zagotovili kontinuiteto vpogleda v slovenski prostor od začetka 19. stoletja dalje. Trenutno znotraj *GeoHub-si* uporabljamo tudi državni ortofoto iz let 1990–2001, 2011, 2014 in 2017.

Poleg zgodovinskih zemljevidov smo izdelali lastno vizualizacijo lidarskih podatkov Agencije Republike Slovenije za okolje za območje celotne države. Prvenstveno je namenjena arheološkim

Slika 1: Širitev poselitve severno od Škofje Loke leta 1820 (levo zgoraj), leta 1880 (desno zgoraj), leta 1914 (v sredini levo), leta 1938 (v sredini desno), v 50-ih letih (levo spodaj) in v 90-ih letih (desno spodaj). Z zemljevida je razvidno, da se je poselitev začela širiti severno od glavne ceste po prvi svetovni vojni, ko so tam zgradili tudi vojašnico. ►

Prostorski podatki varstva kulturne dediščine

raziskavam, zato smo uporabili tehniko vizualizacije *Sky-View* programa RVT, ki ga izdaja ZRC SAZU (Relief ... 2020).

Vse zbirke so bile georeferencirane, objavljene na *GeoHub-si* okolju ter javnosti ponujene kot spletni kartografski servisi (WMS) v starem državnem koordinatnem sistemu. Skladno z uvajanjem novega državnega koordinatnega sistema zagotavljamo in vzpostavljamo servise tudi v tej kartografski projekciji. Metapodatkovno opremljene zbirke smo objavili tudi na *ArcGIS Online* ter s tem ponudili enostaven vpogled na pametnih mobilnih napravah z aplikacijo *Explorer for ArcGIS* (ArcGIS Explorer 2020) ter ponovno uporabo v skladu z avtorskimi pravicami.

5 Sklep

Prostorski podatki kulturne dediščine so pomembni za varstvo kulturne dediščine. Slovenija je bila med prvimi v Evropi, ki je že leta 1997 svoj register nepremične kulturne dediščine obogatila s prostorsko komponento (Register kulturne dediščine 2020). Kljub temu so e-storitve na področju kulturne dediščine danes slabo razvite, prav tako informacijska podpora strokovnim in upravnim procesom. Celovito je podprto vodenje registra nepremične kulturne dediščine, prototipno vodenje registra nesnovne kulturne dediščine in spremljanje sofinanciranja spomeniškovarstvenih projektov. Minimalno je podprto vključevanje v prostorsko načrtovanje in evidentiranje izdanih kulturno varstvenih soglasij za raziskavo in odstranitev arheološke ostaline, sistemi za muzejsko dokumentacijo so parcialni. Obstoječi sistemi niso v celoti prilagojeni izzivom informacijske družbe in so potrebni posodobitve. Z optimizacijo poslovnih procesov in uporabo sodobnih informacijskih orodij v sklopu celovite informacijske podpore v okviru projekta eDediščina razvijamo učinkovitejše javne storitve in delovanje javne službe na področju kulturne dediščine, hkrati pa drugim deležnikom zagotavljamo dostopnost in povezljivost podatkov. Prenovljeni javni pregledovalniki, sistem prevzema podatkov in učinkovito medresorsko povezovanje pri iskanju rešitev digitalizacije in odpiranju zgodovinskih kartografskih zbirk so pokazatelj pravilne smeri razvoja kulturne dediščine. Za prikaz odpiranja podatkov o kulturni dediščini in njihovega pomena za razvoj turistične ponudbe v Sloveniji smo v sodelovanju z Ministrstvom za javno upravo in Slovensko turistično organizacijo ter tehnološkimi partnerji v letu 2018 izvedli skupni dogodek Hackathon: Kulturna pustolovščina na dlani. Na natečaju Evropske mreže za kulturni turizem Destinacija trajnostnega kulturnega turizma 2019 smo prejeli prvo nagrado v kategoriji inovacije in digitalizacija (Nagrada Evropske mreže ... 2020).

6 Viri in literatura

- ArcGIS Explorer, 2020. Medmrežje: <https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/explorer-for-arcgis/overview> (29. 4. 2020).
- ArcGIS Hub, 2020. Medmrežje: <https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/arcgis-hub/overview> (29. 4. 2020).
- Celovita informacijska podpora procesom varstva nepremične kulturne dediščine: investicijski program s študijo izvedbe. Ministrstvo za kulturo. Ljubljana, 2016.
- Državni računalniški oblak, 2020. Medmrežje: <https://nio.gov.si/nio/asset/drzavni+racunalniski+oblak+dro?> (29. 4. 2020).
- Enotne tehnološke zahteve, 2020. Medmrežje: <https://www.gov.si/zbirke/storitve/enotne-tehnoloske-zahteve-v-2-1-2013/> (29. 4. 2020).
- Kothuri, R., Godfrind, A., Beinat, E. 2007: Pro Oracle Spatial for Oracle Database 11g. Berkeley.
- Nagrada Evropske mreže za kulturni turizem (ECTN), 2020. Medmrežje: <https://www.gov.si/novice/2019-10-25-nagrada-evropske-mreze-za-kulturni-turizem-ectn/> (29. 4. 2020).

- Priročnik pravnih režimov varstva, ki jih je treba upoštevati pri pripravi planov in posegih v območja kulturne dediščine, 2020. Medmrežje: https://gis.gov.si/MK_eVRDpredpis/P_11_11_02.htm (29. 4. 2020).
- Projekt e dediščina, 2020. Medmrežje: <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/projekt-edediscina/> (29. 4. 2020).
- Register kulturne dediščine, 2020. Medmrežje: <https://www.gov.si teme/register-kulturne-dediscine/> (29. 4. 2020).
- Relief Visualization Toolbox, 2020. Medmrežje: <https://iaps.zrc-sazu.si/en/rvt#v> (29. 4. 2020).
- Varstvo dediščine v prostorskih in razvojnih dokumentih, 2020. Medmrežje: <https://www.gov.si teme/varstvo-dediscine-v-prostorskih-in-razvojnih-dokumentih/> (29. 4. 2020).
- Web AppBuilder, 2020. Medmrežje: <https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/web-appbuilder/overview> (29. 4. 2020).
- Zakon o varstvu kulturne dediščine. Uradni list Republike Slovenije 16/2008, 123/2008, 8/2011, 90/2012, 111/2013, 32/2016 in 21/2018. Ljubljana.
- Zakon o dostopu do informacij javnega značaja. Uradni list Republike Slovenije 24/2003. Ljubljana.